

RIPOLL i ROMA

per
Pere de Palol

Celebrem enguany la tercera de les quatre consagracions de l'església del Monestir de Santa Maria de Ripoll. La seva significació en l'evolució política i artística del nostre país ha estat la d'un centre capdavanter en l'espiritualitat de Catalunya. Fundat ja pel primer Comte repobrador del territori d'Ausona, Guifré el Pilós, molt aviat des de la meitat del segle X es decanta, el mateix que la política dels Comtes catalans, cap a Roma, desviant-se de la influència pesant de l'Imperi carolingi, definitivament caduc amb l'aparició d'Hug Capet a la corona francesa. La força espiritual de Roma, des d'aquestes dates, és ben palesa també en les formes arquitectòniques del Monestir de Ripoll; romanitat, però, que no és més que una altra anella d'una antiquíssima tradició que en la nostra terra no s'ha trencat mai.

Sequim en l'aspecte històric documental l'obra del Prof. Abadal, posada al dia per l'historiador Coll i Alentorn en aquest mateix número de la Revista amb una anàlisi molt detallada dels fets concrets d'aquesta fase històrica de la família comtal i de les seves relacions internacionals, que creiem fonamentals per explicar-nos, també, les estructures arquitectòniques de Santa Maria de Ripoll i de les altres esglésies de la localitat, ja des de la primera consagració de Santa Maria de l'any 888.

Es evident, en el camp de la Història de l'art, el que diu Abadal a l'inici d'un dels capítols del seu llibre «Els primers comtes catalans» (Barcelona, 1958) quan escriu: «Allunyament de França. Els nous centres d'atracció: Roma i Còrdova».

No podem pensar que el món carolingi signifiqui per a Catalunya cap mena de trencament amb la vella romanitat del Nord d'Itàlia. Els contactes des de temps antiquíssims ens portaren a Catalunya monuments dels tipus, per exemple, dels baptisteris de Santa Maria de Terrassa i de la catedral de Barcelona, que s'originen en la força de la corrent creada al voltant de l'espiritualitat de Sant Ambrós de Milà. També, setanta-cinc anys abans de Sant Ambrós, per donar una data més o menys concreta, havíem vist arribar a les comunitats cristianes de Catalunya, de Girona, Barcelona i Tarragona, les peces més escollides dels obradors d'escultura paleocristiana de la mateixa capitalitat de l'Imperi.

Pel seu propòsit renovar-lo i hereu de Roma, la cort de Carlemany, malgrat les seves arrels profundament germàniques, es vesteix en l'ordre religiós, sobretot, dels vells elements i formes creades per l'Imperi cristià, mentre manté el seu germanisme en altres aspectes. Es ben alliconador, en aquest aspecte, comprovar, per exemple, que les construccions àuliques d'Aquisgrà, la Capella palatina, vol assemblar-se als edificis oficials romans més prestigiosos, com puquin ésser Sant Vital de Ravenna i estigui bastida din-

Es evident que a Ripoll es va voler fer un gran edifici que recordés el centre de l'espiritualitat del món.

tre els cànons de medicció romana, el peu llatí, més curt que el germànic, mentre els edificis de caràcter civil —el mateix palau— ho hagi estat fet amb el peu germànic, més llarg, segons ens ha demostrat darrerament Carol Heitz. Es molt possible que, portat pel mateix món de repoblament carolingi, tan intensament romanitzat, tornessin a entrar al nostre país, formes de tradició vella romana o itàlica, sense que en aquesta època es trenquessin els camins vells de relació existents i posats en perill per la presència musulmana. En el fons, la polèmica i les divergències que encara patim entre els nostres investigadors per definir i donar una cronologia correcta al grup d'esglésies de Terrassa, ha de comptar amb aquesta realitat històrico-política apuntada.

Però no volem, en aquest article purament evocador i res més, endinsar-nos amb problemes que necessiten una meditació més pausada.

Hem de deixar de banda les influències musulmanes, cordoveses i califals, ben conegudes des dels treballs de Fèlix Hernández fins els

nostres més qualificats mestres actuals, però volem apuntar, només, el paper que va tenir la casa comtal, precisament pels seus contactes personals, en que fos una realitat ben transcendent la influència italiana, primer concretament romana i, més endavant, lombarda, en tot el nostre art medieval romànic, que es pot seguir des del temple de Santa Maria de Ripoll, al de la consacració d'ara fa mil anys i la del mil trenta-dos del bisbe-abat Oliba.

Però, abans cal pensar en les construccions del temps de Guifré el Pilós, sobretot pel fet de veure senyalats en els textos tres temples com un reflex de les trilogies del Nord d'Itàlia i de l'Adriàtic, o de les esglésies de Terrassa o les del mateix bisbat de Vic. Ara bé, cal veure què ens diuen els textos que anotem a través d'Abadal.

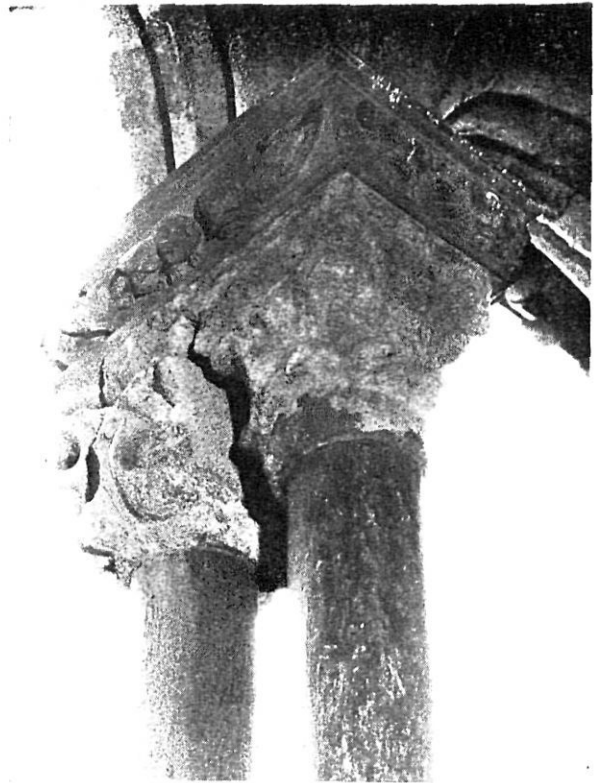
Ja des dels vells temps de Guifré el Pilós, hi ha elements arqueològics que traïxen els costums i les formes tradicionals paleocristianes corrents, sobretot a la Itàlia del Nord. Es interessant comprovar que cap a l'any 888, quan

Guifré consagra la primera de les esglésies de Santa Maria i l'encomana a l'abat Daguí, hi ha, justament als voltants, tres temples: Santa Maria —la monacal—, Sant Pere —parroquial—, i Sant Joan —del que es diu estava un xic apartat— i que fou monestir per la filla del comte, Emma, que en fou la primera abadessa. La trilogia ens recorda els exemples itàlics ja des dels segles V i VI, sobretot; com podem veure a Grado o a altres localitats de l'Adriàtic, i que tanta influència han tingut quan s'ha volgut fer de temps antics el conjunt de Terrassa, evidentment inspirat en aquelles trilogies. El cas dels tres temples de Ripoll és un clar exemple dels préstecs que al món carolingi féu la cultura tradicional romana que ens arriben a Catalunya amb la Marca quan es repobla el país i que trobem, també, a **Egara** o a **Ausa**.

Sabem que una altra consagració tingué lloc l'any 935, en temps del fill de Guifré, Miró el Jove, que va començar la reforma però que va acabar el seu germà Sunyer de Barcelona. D'aquest monument, però, ens és molt difícil saber-ne les característiques artístiques. No així de l'església el mil·lenari de la qual avui es celebra.

El 15 de novembre de l'any 977 es va consagrar el gran temple de cinc naus, sota l'impuls de dos dels germans comtes, Miró, el comte-bisbe, i Oliba Cabreta, pare del que més tard seria el gran impulsor de la cultura catalana, l'abat-bisbe Oliba. Però abans de la construcció d'aquesta església, que va fer-se en set anys, varen succeir-se una colla de viatges a Roma, no sempre amb una finalitat estrictament espiritual, ja que es buscava de la Santa Seu, particularment del Papa Joan XIII, el reconeixement d'Ausona com arquebisbat, en substitució de la vella Tarraco, en mans musulmanes i com alliberació de Narbona. Coneixem molt bé aquests viatges. Historiadors com el nostre Ramon d'Abadal, entre altres notables, n'han parlat amb tot deteniment. El primer és de l'any 950, quan el monjo de Cuixà, Sunyer, va a la Santa Seu. Pel Nadal del 951 hi va una comitiva de comtes i pròcers catalans, entre ells Sunifred de Cerdanya i Guissard d'Urgell, amb els nobles Tassí de Sant Pere de Roda i Sala de Sant Benet de Baques. El comte Oliba Cabreta va anar-hi amb l'abat Garí l'any 968, en temps de Joan XIII. Nou anys després es consagrava la nova església de Santa Maria.

Creiem que l'estructura arquitectònica del temple no és altra cosa que una trasposició, a Catalunya, del que varen veure Oliba Cabreta i Garí a Roma. En l'arquitectura prerromànica i romànica són raríssims els temples de cinc naus, i tampoc són gens freqüents fora de la mateixa Roma. Però es dona la circumstància que el temple de l'Apòstol Pere, té cinc naus i sabem pels textos que ens expliquen les visites dels catalans a Roma, la seva presència sobre la tomba sagrada de l'Apòstol.

Capitell del Monestir de Ripoll.

Abadal reproduïx un document del 951, del viatge dels pròcers de l'Auvèrnia i la Rouerga a Roma, on diu, textualment: «...a la sacra presència del cos del beat Apòstol Pere». I, més endavant, ens torna a parlar de les assemblees en la basílica de Sant Pere de Roma que havien fet una gran impressió a la gent d'aquells temps. És evident que a Ripoll es va voler fer un gran edifici que recordés el centre de l'espiritualitat del món, i a la vegada, la força del Papat, però desconeixem els propòsits més íntims que varen guiar-ho. Era l'afirmació del monestir de Ripoll, com el centre més poderós de l'Occident cristià cara als musulmans? O bé, una senzilla manera de recordar l'estreta connexió amb la Seu de Roma? El fet és que tenim, a Catalunya, en la segona meitat del segle X, un edifici inspirat directament en un dels prototipus paleocristians creats pels arquitectes de la cort de Constantí, molt a principis del segle IV, i els millors exemples del qual foren Sant Joan de Laterà i Sant Pere del Vaticà.

De totes maneres, l'església del monestir de Santa Maria de Ripoll del 15 de novembre de l'any 977, a més de cinc naus tenia cinc absis i en ells es varen consagrar cinc altars, fet que hauria estat totalment insòlit en la litúrgia paleocristiana romana de temps de Constantí. Sant Pere de Roma, i les altres grans basíliques, ja sien de cinc o de tres naus, mai varen tenir més que un sol altar de consagració eucarística i, han

de venir els temps postmusulmans o prerromànica per veure —també a la vella Hispania— l'aparició de més d'un altar, ja siguin tres, o cinc, com ara a Ripoll. És evident que els temps han canviat i la introducció de la litúrgia romana serà, ja, un fet plenament clar quan, de la mà de l'abat-bisbe Oliba, a principis del segle XI, entri de manera tan esplendorosa el romànic lombard o primer romànic, tal i com s'acostuma a anomenar entre nosaltres.

El propòsit que varen tenir els comtes de la Cerdanya i de Besalú en projectar un temple semblant al de Roma no el coneixem directament, però podem imaginar que creien i sabien que Ripoll era un xic com Roma per les terres que anaven repoblant.

Mentre els constructors dels comtes de la Cerdanya i de Besalú feien aixecar l'edifici de cinc naus de Ripoll —fenomen claríssim d'arcaisme— a Itàlia s'anava gestant tot un estil nou que ja definitivament estructurat entra a Catalunya precisament de la mà de la següent generació comtal de la mateixa casa, personificada en el gran creador que fou l'abat Oliba, fill del comte Oliba Cabreta.

És interessant —com podem veure a través de l'obra del Galassi avui ben superada per troballes noves com Sant Simplicia de Milà i pel millor coneixement de l'arquitectura baix imperial de les àrees Milà - Trèveris— seguir una evolució de formes que passen de tenir un sentit estrictament constructiu a ésser un senzill, però definidor, element ornamental. Em refereixo als arcs cecs que formen les faixes anomenades lombardes del primer romànic que venen com element més característic de l'arquitectura de principis del segle XI. Sembla que el camí evolutiu d'aquestes formes, en certa manera és lògic, estigui lligat amb la seqüència del canvi dels centres de gravetat política a Itàlia del Baix Imperi al Món medieval. Sabem bé que els nuclis creadors de l'arquitectura baix imperial passen de Roma a Milà ja en temps de Sant Ambrós, és a dir, des de Teodosi, per donar unes dates clares. D'aquesta època és la tècnica de construcció d'edificis religiosos i civils amb grans paraments oberts amb una seriació d'amples finestres amb arc de mig punt com, des-

prés de la guerra, s'han recuperat amb les restauracions de Sant Simplicia, per exemple, i que enllacen ben clarament amb un tipus d'arquitectura oficial potser anterior de la que queden exemples tan coneguts i contravertits com l'anomenada basílica o aula de Trèveris a la Renània. És evident que estem davant de la creació de tot un formulari arquitectònic que, modificat aprofitant-ne només el que podia tenir d'ornamental, trobem a Ravenna quan amb la dinastia de Teodosi, Honorí i Gala Plàcidia, la ciutat s'ha convertit en el centre polític d'Itàlia en substitució de Milà. S'ha volgut fer derivar precisament de l'anomenat mausoleu de Gala Plàcidia de Ravenna tota la teoria dels arcs cecs ornamentals del romànic de Lombardia; si bé edificis intermitjos entre Gala Plàcidia i l'arquitectura lombarda devien existir un xic per tot el món de finals de la romanitat, i penso, concretament amb Sant Fructuós de Montèlius a Braga, Portugal, i en el tan discutit baptisteri de Poitiers, a França.

De totes maneres, no em vull ficar en un terreny més propi dels historiadors de l'art que meu, sinó fer-ne veure, només, les arrels clarament romanes imperials, com ens ha demostrat l'arqueologia en aquests darrers anys, i senyalar que, gràcies a l'abat Oliba arriben aquestes formes medievals de vella tradició clàssica a Catalunya. És la continuïtat d'un antic camí i tradició que va donar lloc entre nosaltres a un dels moments més rics del nostre art, quins edificis més importants —les grans catedrals i les esglésies dels monestirs com Ripoll i Sant Pere de Roda— tenen present sempre entre els signants de les Actes de consagració a l'abat Oliba, des de Girona a Vic, Sant Pere de Roda, Ripoll, etc., i com ens ha posat en clar, ben definidorament, el Dr. Junyent, lligant d'una manera inseparable el personatge amb l'arquitectura que va inspirar, en particular en el nou edifici de Ripoll, construït entre els anys 1020 i 1032 després d'enderrocar els vells absis, i fer una cripta aixecant un transepte i set absis nous. Els set altars es varen consagrar el dia 15 de gener de l'any 1032. En aquest edifici es manté la singularitat que, en el seu temps, tingué la basílica d'Oliba Cabreta. Aquell fou l'únic temple de cinc naus. Aquest, l'únic de set absis.